

jsou již dnes překonány praxí, neboť v řadě informačních systémů, které pracují v mechanizovaném nebo automatizovaném režimu, je MDT poměrně úspěšně používáno. Analogii by bylo možno nalézt i u Britské národní bibliografie, která je zpracovávána na samočinném počítači a používá znaků DDT.

Neexistuje zcela jednota v názorech, do jaké hloubky a šířky, jak radikálně má být MDT reformováno či revidováno. O nejednotnosti svědčí i současná odborná literatura. Je zřejmé, že příliš radikální revize nebo reforma MDT by ohrozila stabilitu jeho používání v praxi. Znamenala by vlastně zavedení nového selekčního jazyka. Je třeba se v této souvislosti ptát, zda by nebylo vhodnější zavést v tom případě takový univerzální systematický selekční jazyk, který by se vůbec nevázal na dosavadní strukturu MDT a který by vyhovoval po všech stránkách požadavkům na moderní klasifikaci věd i požadavkům na efektivní vyhledávání dokumentů a informací na podkladě nejrozmanitějších uživatelských dotazů.

Marxisticko-leninský přístup k MDT je jasný. MDT neodpovídá, stejně jako již DDT, požadavkům vědeckých principů klasifikace věd a neumožňuje přes všechnu dobrou snahu vyjádřit adekvátně skutečnosti, jež jsou typické pro rozvoj socialistické společnosti. Jestliže je přesto v socialistických státech používáno, je to proto, že jde o nejvíce rozšířený mezinárodně používaný selekční jazyk, který umožňuje výměnu informací v mezinárodním měřítku, což je nezbytné pro rozvoj vědy a techniky v socialistických státech.

2.4.2.3 Třídění Knihovny Kongresu USA

Knihovna Kongresu USA ve Washingtoně patří k největším a nejvýznamnějším světovým knihovnám. Vznikla v roce 1800, kdy měla jen na 900 svazků klasifikovaných podle formátu. Když v roce 1814 vyhořel Kapitol, byla zničena i knihovna. Musela být vybudována znovu, a to na podkladě soukromé knihovny prezidenta Thomase Jeffersona. Stalo se tak v roce 1815. Prezident Jefferson klasifikoval svou knihovnu na základě klasifikace věd Francise Bacona a d'Alamberta a jeho klasifikační systém se v Knihovně Kongresu udržel

s menšími úpravami až do konce 19. století.

Od roku 1897 se v knihovně začíná pracovat na novém systematickém selekčním jazyce. Několik let byly zkoumány současné systematické selekční jazyky, zda by nemohly být v knihovně použity. Nakonec, v roce 1900, bylo rozhodnuto vytvořit pro Knihovnu Kongresu vlastní selekční jazyk. Přesto lze na tomto jazyce zaznamenat vliv Cutterův i vliv Brunetův.

Jednotlivé hlavní třídy vycházejí prakticky od počátku tohoto století ve zvláštních svazcích. Protože však se na klasifikaci stále pracuje a je opravována, vylepšována a doplňována, vyšly některé svazky již v několika vydáních a některá z těchto vydání vyšla znovu v přetiscích s drobnými nebo většími úpravami. Některé hlavní třídy mají vedle systematických tabulek také rejstřík, ale celkový rejstřík k třídění Knihovny Kongresu USA (dále TKK) dosud vydán nebyl, což pochopitelně znesnadňuje práci s tabulkami.

V TKK můžeme vysledovat následujících pět komplexů věd:

1. Všeobecnosti
2. Filozofie. Teologie
3. Sociální vědy
4. Přírodní vědy
5. Užité vědy

Hlavní třídy TKK mají následující sled:

- A Všeobecnosti. Polygrafie
- B Filozofie. Náboženství. Teologie
- C Dějiny. Pomocné vědy
- D Dějiny. Všeobecné dějiny a starověké dějiny
- E-F Amerika
- G Zeměpis. Antropologie. Folklor. Sport a hry
- H Sociální vědy
- J Politické vědy
- K Právo
- L Výchova
- M Hudba
- N Krásná umění

- P Jazyk a literatura
- Q Věda (= Přírodní vědy)
- R Lékařství
- S Zemědělství
- T Technika
- U Vojenská věda
- V Námořní věda
- Z Bibliografie a knihovnická věda

Zatímco hlavní třídy jsou označeny velkými písmeny latinské abecedy, je druhá hierarchická úroveň označena zdvojenými písmeny. Další hierarchické úrovně jsou numerické a jsou podle potřeby několikamístné, přičemž je ponechán prostor pro nové pojmy, takže notace je alfanumerická a má expanzivní povahu. Počet podtříd druhé hierarchické úrovně je značně nerovnoměrný a řídí se počtem dokumentů z této hierarchické úrovně v knihovně. V tom má TKK skutečně pragmatický charakter. Vyplývá to i z následujícího přehledu, kde jsou uvedeny hlavní třídy a za nimi počet jejich druhých hierarchických úrovní:

A/10/, B/14/, C/10/, D/19, E-F/2/, G/9/, H/17/, J/10/, K/6/, L/11/, M/3/, N/8/, P/21/, Q/13/, R/18/, S/6/, T/18/, U/9/, V/10/, Z/1/.

Tuto nerovnoměrnost potvrzuje i další tabulka, která uvádí na podkladě údajů z roku 1959, kolik knihovních jednotek připadá na jednotlivé hlavní třídy:

A (231465)	N (131469)
B (348033)	P (830856)
C (104123)	Q (415290)
D (407239)	R (177226)
E-F(343319)	S (195715)
G (123188)	T (466510)
H (1074759)	U (97398)
J (435479)	V (54177)
K (241857)	Z (250124)
L (235889)	
M (242812)	

Při použití zdvojených velkých písmen abecedy ve druhé hierarchické úrovni se v TKK uplatňuje na některých místech, kde je to možné, princip mnemotechničnosti notace. Je to vidět nejlépe na příkladu třídy A Všeobecnosti. Polygrafie:

A Všeobecnosti. Polygrafie

- AC Sbírký. Sborníky (Collections)
- AE Encyklopedie (Encyclopaedia)
- AI Rejstříky. Seznamy (Indexes)
- AM Muzea (Museums)
- AN Noviny (Newspapers)

Další příklad ukáže podrobnější hierarchické členění v rámci TKK:

- PA Řecká a latinská filologie a literatura
 - 1-1161 Řečtina (starověká, středověká a moderní)
 - 2001-2960 Latina (starověká, středověká a moderní)
 - 3000-5868 Řecká literatura (starověká, středověká a moderní)

PB - PH Nové evropské jazyky

- PG Slovanské jazyky a literatura
 - 2001-3999 Ruština
 - 4001-4199 Čeština
 - 4201-5999 Slovenština
 - atd.

PN Dějiny literatury a literatura. Všeobecná díla

TKK je rozpracováno do značné hierarchické hloubky a převládá v něm snaha enumerovat skutečně všechna témata, s nimiž se může klasifikátor setkat a na něž se může uživatel knihovny ptát. Existuje rovněž snaha enumerovat vysloveně složená témata dokumentů a uživatelských dotazů, což pochopitelně ve svých důsledcích vede k nepřehlednosti celého systému. Ta je zvyšována ještě tím, že v zájmu svrchu uvedené snahy po enumeraci všech, i složených témat, zavádí TKK ještě tzv. kateřizaci, kdy po vzoru C.A. Cüttera

dostává každý dokument vedle vlastních notačních znaků ještě další znak, který kombinací velkého písmene a číslice zaznamenává údaje o autorovi, tj. začátek jeho jména. Například autor M. Einandi má kateřizační znak E 5, přičemž 5 znamená "i". Kateřizační znaky jsou však používány i tam, kde je třeba připojit některé další, třeba chronologické údaje. Tak například v podtřídě PR Anglická literatura znamená kateřizační znak .F 10 časový údaj 1910. Kateřizační znak .A 2 znamená "Sebraná díla" apod. Notací PR 4433.A 5 C 25 byl indexován dokument obsahující Carlylovu korespondenci s manželkou. Kateřizační znak .A 5 C 25 znamená korespondenci vůbec a s manželkou zvláště.

Již z tohoto příkladu je patrné, že ve snaze po enumerativnosti a při neexistenci pomocných znaků, které nahrazuje jak hierarchickými úrovněmi, tak kateřizačními znaky, vyústilo TKK do selekčního jazyka, který je značně komplikovaný a nepřehledný. Selekce v rámci informačních pamětí podle TKK uspořádaných je obtížná. TKK se proto také nehodí pro strojové zpracování.

V důsledku toho je TKK i v samých USA rozšířeno méně než DDT. Protože však Knihovna Kongresu USA má magnetopáskové služby se svými přírůstky a rozšiřuje je v rámci systému MARC, byly činěny pokusy, aby i znaky TKK byly přijaty větším počtem amerických knihoven. Přesto většina knihoven, která klasifikovala podle DDT, zůstala u tohoto selekčního jazyka. Dnes se odhaduje, že podle TKK své fondy staví nebo své katalogy pořádá v USA asi 1200 knihoven. Mimo USA je TKK méně známo. Ovšem v poslední době se jeho známost šíří více, protože USA uzavřely s řadou i evropských států dohody, že jim tyto státy budou posílat záznamy o knihách z příslušných států klasifikované podle TKK.

Celkově lze TKK hodnotit jako v zásadě pragmatický a nepřehledný systematický selekční jazyk.

2.4.2.4 Blissovo Bibliografické třídění

Henry Evelyn Bliss (1870-1955) se stal již ve svých 21 letech knihovníkem v newyorské knihovně. Zabýval se hlavně problematikou bibliografické klasifikace, ktercu však chápal jako systematický selekční jazyk určený nejen pro účely bibliografické, ale i knihovnické.

Po různých přípravných pracích vydává v roce 1929 práci o klasifikaci věd pod názvem "The organization of knowledge and the system of sciences". V roce 1933 a pak znovu v roce 1939 vydává práci o teorii systematických selekčních jazyků pod názvem "The organization of knowledge in libraries".

První nástin své "Bibliografické klasifikace" ("Bibliographic Classification", dále BBT) vydal v letech 1929-1935. Práci přepracoval v roce 1940. Vyšla pak ve čtyřech svazcích, přičemž poslední svazek vychází v roce 1953. Byla vydána jen v malém počtu výtisků a brzy rozebrána. Nato se v Anglii ustavila Společnost Blissovy klasifikace (Bliss Classification Association), která v posledních letech vydává nové vydání BBT. Vydává také bulletin zabývající se BBT. Kromě toho vyšlo zkrácené vydání BBT pro školní knihovny. Stalo se tak v roce 1967 a 1969.

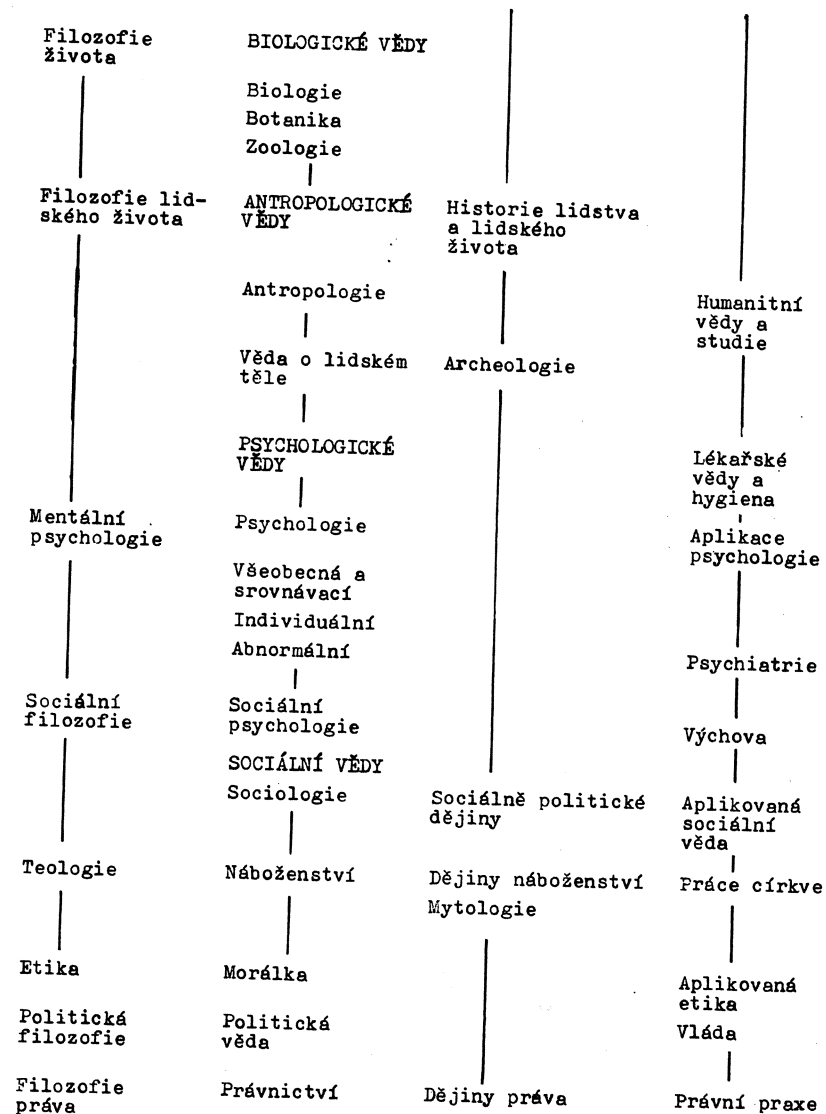
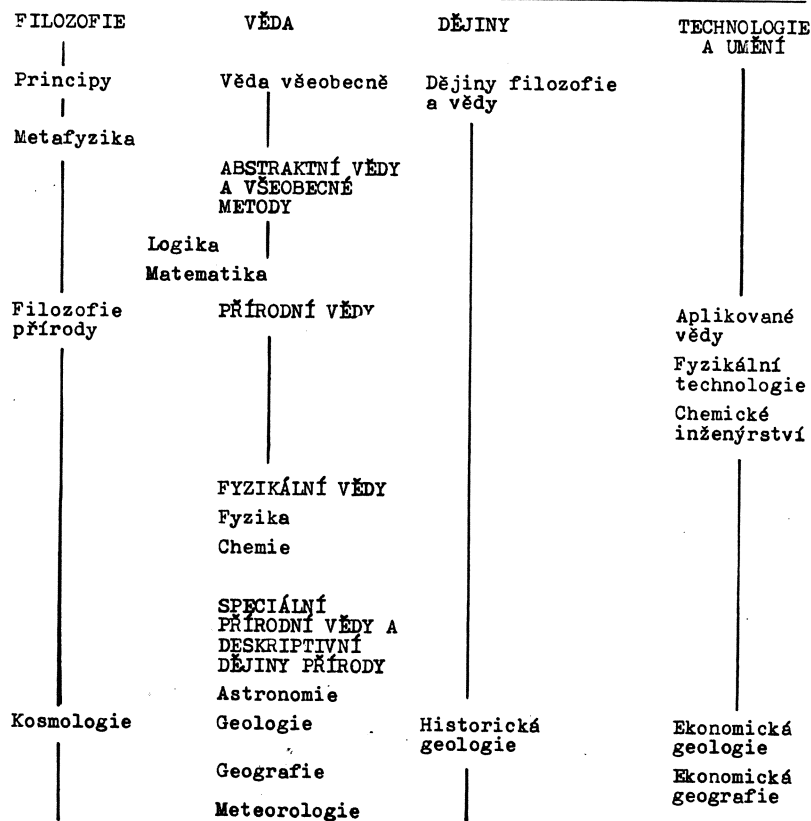
BBT se příliš nerozšířilo, ačkoli se zpočátku tvrdilo, že nahradí jak DDT, tak MDT. Dnes v USA není používáno vůbec a v Anglii je používáno asi v 90 knihovnách. V posledních letech lze zaznamenat zvýšený zájem o BBT také díky činnosti Společnosti Blissovy klasifikace.

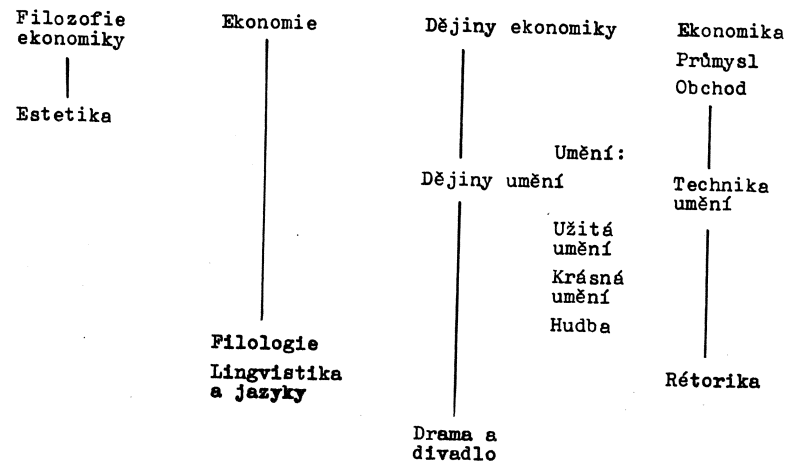
Bliss nazírá na univerzum lidského poznání ze čtyř paralelních hledisek, když u každé vědy rozeznává horizontálně následující hlediska: Filozofie - věda - dějiny vědy - technika a umění. Protože pojmu "technika a umění" je třeba rozumět jako praktické aplikace věd, lze konstatovat, že horizontální úroveň probíhá u Blisse od abstraktního ke konkrétnímu, což, jak víme, není v dějinách klasifikace věd myšlenka nikterak nová.

Vertikální úroveň BBT prezentuje následující skupiny:

Abstraktní vědy
Přírodní vědy
Biologické vědy
Antropologické vědy
Psychologické vědy
Sociální vědy

Horizontální konkretizaci a vertikální vývoj vědních oblastí u Blisse lze synopticky vyjádřit takto:

Protože však nelze vybavit tabulky systematického selekčního jazyka tak, aby v nich mohly být zobrazeny všechny vertikální i horizontální vztahy, Bliss, stejně jako jiní tvůrci selekčních jazyků, prezentoval následující řadu základních tříd označených notačně velkými písmeny abecedy:

- A Filozofie a všeobecná věda
včetně logiky, matematiky, metodologie a statistiky
- B Fyzika
včetně aplikované fyziky a speciální fyzikální technologie
- C Chemie
včetně chemické technologie, průmyslu; mineralogie
- D Astronomie, geologie, geografie a dějiny přírody včetně mikroskopie
- E Biologie
včetně paleontologie a biogeografie

- G Zoologie
včetně zoogeografie a ekonomické zoologie
- H Všeobecná a fyzikální antropologie
včetně lékařských věd, hygieny, eugeniky, tělesných cvičení, rekreace apod.
- I Psychologie
včetně srovnávací psychologie a psychiatrie
- J Výchova
včetně psychologie výchovy
- K Sociální vědy: sociologie, etnologie a antropogeografie
- L Sociální, politické a ekonomické dějiny
včetně historické a politické geografie a etnogeografie; numismatika a jiné pomocné vědy. Starověké dějiny, středověké dějiny a moderní dějiny (všeobecně)
- M Evropa
- N Amerika
- O Austrálie, Východní Indie, Asie, Afrika, Polynésie.
Zeměpis, etnografie a dějiny
- P Náboženství, teologie a etika
- Q Aplikované sociální vědy a etika
- R Politické vědy, filozofie, etika a praktická politika
- S Právníctví a zákony
- T Ekonomika
- U Umění: Užitá, průmyslová
- V Krásná umění
- W Filologie: Lingvistika a jazyky jiné než indoevropské
- X Indoevropská filologie, jazyky a literatury
- Y Anglické a jiné jazyky a literatura a literatura všeobecně, rétorika, dramatika atd.

Z Bibliologie, bibliografie a knihovny

Další hierarchické úrovně jsou označeny rovněž velkými písmeny abecedy. Druhá hierarchická úroveň má dvě velká písmena, třetí hierarchická úroveň tři velká písmena. Příklad:

AA Dějiny filozofie
AAJ Sokrates
AAK Platón

Kde je to možné, používá Bliss mnemotechnickou notaci:

HB Human body
NA North America
HH Human hygiene
apod.

BBT je vybaveno, podobně jako všechny velké systematické selekční jazyky, tabulkami pomocných znaků. Je jich celkem dvacet a zahrnují formální, zeměpisné a speciální (analytické) pomocné znaky. Formální znaky mají numerickou notaci 1-9:

1. Příručky
 2. Bibliografie
 3. Speciální sbírky
- atd.

Zeměpisné pomocné znaky mají notaci z malých písmen abecedy:

- a. Amerika
 - aa. Severní Amerika
 - b. Spojené státy
- atd.

Pomocné tabulky 3-7 obsahují speciální (analytické) znaky pro literaturu a jazyk. Pomocné tabulky 8-9 obsahují speciální znaky pro techniku a sociální vědy.

V souvislosti s BBT je třeba se nakonec zmínit o tzv. principu alternativnosti. Bliss je jedním z mála tvůrců systematických se-

lekčních jazyků, který vyvodil důsledky z faktu, že v literatuře se píše o různých předmětech z různých hledisek, a připouští alternativně uvádět takový předmět na tolika místech tabulek, kolik potřebuje k vyjádření všech hledisek.

BBT patří nesporně k teoreticky porozuhodným klasifikacím. Má význam mj. také proto, že Blissovou teorií se dal značně ovlivnit slavný indický tvůrce tzv. Dvojtečkové klasifikace Ranganathan. Přes teoretickou zajímavost jde ovšem o klasifikaci subjektivní. Tuto skutečnost potvrzuje Bliss i názory vyslovenými ve svých teoretických pracích.

2.4.2.5 Ranganathanovo Dvojtečkové třídění

Shiyali Ramamrita Ranganathan (1892-1972) patřil po několik desetiletí k nejvýznamnějším představitelům světového knihovnictví a poznamenal svým vlivem především oblast teorie věcného pořádání informací, zejména pak oblast systematických selekčních jazyků. Dodnes je jeho vliv nesmírný a na základě jeho názorů vznikla celá škola jeho stoupenců a následovníků, kteří vytvořili tzv. Skupinu pro výzkum klasifikace (Classification Research Group). Skupina se věnovala uplatnění a rozvedení Ranganathanových myšlenek nejprve v oblasti speciálních klasifikací a usilovala o postupné vytvoření univerzálního systematického selekčního jazyka.

Ranganathan se narodil v Shiyali v indickém státě Madras a studoval i vyučoval matematiku. V roce 1924 se stal vedoucím knihovníkem madraské univerzitní knihovny a byl v této funkci poslán za účelem studia do Anglie, kde se věnoval především klasifikaci. V roce 1929 založil v Madrasu první knihovnickou školu, stal se tajemníkem knihovnické společnosti a ovlivňoval až do své smrti podstatně rozvoj indického knihovnictví. Účastnil se všech důležitých mezinárodních setkání knihovníků a zejména působil v různých mezinárodních orgánech věnujících se selekčním jazykům. Účastnil se řady mezinárodních konferencí, na nichž aktivně vystupoval v duchu svých názorů.

Do dějin pokrokového světového knihovnictví se Ranganathan

zapsal svou knihou o pěti zákonech knihovnické vědy (Five Laws of Library Science) z roku 1931. První zákon stanoví, že knihy jsou určeny k používání, druhý hovoří o tom, že každý čtenář má dostat knihu, kterou potřebuje, třetí předpisuje, aby každé knize byl nalezen její čtenář, čtvrtý přikazuje, že je třeba šetřit čtenářův čas, a pátý stanoví, že knihovna je rostoucí organismus. Ranganathan tak polemizuje s principy, které ovládají četné vědecké knihovny kapitalistických zemí a podle nichž knihovny shromažďují a uchovávají literaturu jen pro vyvolené čtenáře. Obnažil tak třídní charakter buržoazního knihovnictví a požadoval zásadní reformu knihovnické práce.

Pokud jde o selekční jazyky, jsou směrodatné dvě Ranganathanovy práce. Především vlastní jeho tzv. Dvojtečková klasifikace (Colon Classification) a potom jeho Úvod do knihovnické klasifikace (Prolegomena to Library Classification).

Podstatným rysem Ranganathanových názorů, jímž se odlišoval od svých předchůdců i od většiny svých současníků, bylo, že vystoupil proti tzv. enumerativním klasifikacím. Enumerativní klasifikace usilovaly do Ranganathanovy doby enumerovat, tj. vypočítat, uvést na příslušných hierarchických úrovních systematických tabulek znaky pro všechny předměty, jevy a procesy, o nichž se v dokumentu píše a které jsou tak předmětem dokumentu. Tato enumerativnost dosavadních selekčních jazyků systematického typu podle Ranganathanova názoru znemožnila skutečnou analýzu dokumentu. Zejména znemožnila vyjádřit složené téma, jak se objevuje v dokumentech samých i v uživatelských dotazech.

Místo toho Ranganathan použil tzv. kombinační princip, který byl v zárodečné podobě obsažen již v MDT a který umožňoval pomocí dvojtečky kombinovat různé pojmy, z nichž každý patří do jiné třídy systematických tabulek. I on vytvořil ovšem tabulku základních tříd, které označil alfabeticou notací:

- A Věda všeobecně
- B Matematika
- C Fyzika
- D Inženýrství

- E Chemie
- F Technologie
- G Přírodní vědy všeobecně a biologie
- H Geologie
- I Botanika
- J Zemědělství
- K Zoologie
- L Lékařství
- M Užité vědy a užité umění
- N Krásná umění
- O Literatura
- P Jazykověda
- Q Náboženství
- R Filozofie
- S Psychologie
- T Výchova
- U Geografie
- V Dějiny
- W Politika
- X Ekonomika
- Y Ostatní práce ze společenských věd
- Z Právo

Tyto hlavní třídy, na jejichž stanovení a pořadí lze zaznamenat vliv indické filozofie a náboženství, jakož i vliv různých klasifikací 19. a 20. století, nejsou však u Ranganathana tím nejpodstatnějším. Podstatné je, že Ranganathan neprovádí v tabulkách další klasifikaci (rozklad) hlavních tříd na způsob tradičního rozkladu (jako např. u MDT). Místo dalšího hierarchického rozkladu hlavních tříd Ranganathan podává řadu tabulek, v nichž se uplatňují různé klasifikační charakteristiky (principia divisionis) nebo hlediska. Podle uplatnění těchto charakteristik vznikají různé třídy, které Ranganathan nazývá fasety. Proto se jeho klasifikace nazývá také fasetovou.

Fasety obsahují jednotlivé termíny, které jsou označeny znaky umělého jazyka, jež vytvářejí tak systém notace. Termíny pojmenovávají různé předměty, jevy a procesy, které spadají do příslušné fasety.

Ranganathanova klasifikace se nazývá také analyticko-syntetickou. Při analýze obsahu dokumentu je třeba určit jak správné fasety, tak pořadí jejich aplikace v daném konkrétním tématu dokumentu. Tak se dosáhne tzv. fasetové formule. Při použití jednotlivých klasifikačních charakteristik v rámci daného tématu dokumentu nebo v rámci daného informačního dotazu se uplatňuje pět základních kategorií, které Ranganathan navrhl a prosadil. Jde o tyto kategorie:

- Personality (osobnost) - vyjadřuje zhruba podstatu předmětu
 Matter (hmota, látka) - vyjadřuje hmotu, látku nebo materiál, který se používá při práci nebo ze kterého něco vzniká
 Space (prostor) - vyjadřuje zeměpisný prvek, umístění předmětu do prostoru apod.
 Energy (energie) - vyjadřuje všechny druhy činností, jednání, procesů, působení
 Time (čas) - vyjadřuje čas v běžném slova smyslu a zarámování předmětů do časových souvislostí

Témata dokumentů jsou při analýze vyjadřována termíny spadající do jednotlivých faset a označována znaky umělého jazyka, které jsou pro příslušný termín určeny. Syntéza pak spočívá v tom, že z termínů z jednotlivých faset jsou skládána složená témata dokumentů nebo informačních dotazů nezávisle na tom, do které hlavní třídy termín z faset náleží. Tato složená témata není pak třeba uvádět, enumerovat v tabulkách hlavních tříd. Kombinaci termínů z jednotlivých faset uskutečňoval Ranganathan původně pomocí dvojtečky jako spojovacího symbolu. Proto se také jeho klasifikace nazývá Dvojtečkovou klasifikací. Později se dvojtečkou označovala jen kategorie energie. Kategorie osobnosti byla vyjadřována pomocí čárky, kategorie hmoty pomocí středníku, kategorie prostoru pomocí tečky a kategorie času pomocí apostrofu.

Jako všechny vyspělé systematické selekční jazyky používá i Ranganathanova klasifikace systém pomocných znaků. Zeměpisné pomocné znaky jsou číselné. 1 označuje svět, 4 Asii, 5 Evropu apod. Chro-

nologické pomocné znaky jsou uvedeny až do roku 4000. Staletí se označují velkými písmeny abecedy a jednotlivé roky číslicí. Tak například rok 1848 má znak M 48. Protože znak hlavní třídy pro dějiny je V, znamená třídník VM 48 dějiny roku 1848.

Jazykové pomocné znaky jsou založeny na desetinném principu; 1 znamená indoevropské jazyky, z toho například 111 angličtinu, 2 znamená semitské jazyky apod. Kromě toho zavedl Ranganathan ještě pomocný znak klasiky, který označil velkým písmenem X. Klasická matematika například má znak BX.

Vedle tabulek hlavních tříd a tabulek pomocných znaků obsahuje Ranganathanova klasifikace tabulky faset jednotlivých vědních oborů podle toho, jaké klasifikační charakteristiky a jaké kategorie se v nich uplatňují. Jak bylo již naznačeno, právě těmito tabulkami se Ranganathan odlišuje od většiny dosavadních systematických selekčních jazyků. Například ve třídě L Lékařství existují tyto fasety:

<u>Faseta O</u>	<u>Faseta P</u>	<u>Faseta N</u>
<u>Orgány lidského těla</u>	<u>Problémy lékařství</u>	<u>Léčení</u>
1 Lidský organismus jako celek	1 Všeobecné problémy	1 Výživa
2 Živáčí orgány	2 Morfologie	2 Etiologie
23 Jícen		
24 Žaludek		
25 Střeva		
3 Oběhový systém	3 Fyziologie	3 Diagnostika
32 Srdce		
35 Krev		
36 Cévy		
4 Dýchací orgány	4 Nemoci	4 Léčení
45 Plíce	41 Všeobecné nemoci	
	411 Atrofie	
	42 Infekční nemoci	
	421 Tuberkulóza	

Kombinací termínů z těchto faset je možno při použití notačních znaků vyjadřovat synteticky taková složená témata, jako například "Infekční onemocnění střev" L 25 : 42 : 3 nebo "Léčení tuberkulózy plic" L 45 : 421 : 4.

Ranganathanova klasifikace znamená zásadní obrat ve vývoji systematického pořádku informací, neboť umožňuje pořádat, ukládat i vyhledávat velmi složená témata dokumentů podle uživatelských dotazů, jež jsou rovněž formulovány na způsob složeného tématu. Tím se tato klasifikace kvalitativně odlišuje od dosavadních hierarchických a enumerativních klasifikací.

Přesto i z uvedených příkladů vyplývá, že Ranganathanův systém je značně složitý a náročný. Ranganathan jej také během let často měnil, takže jeho praktické použití je v současné době velmi omezené. Proti tomu však Ranganathanovy teoretické názory, zejména teorie fasetové analýzy, zavádění kategorií, analyticko-syntetické postupy silně ovlivnily teorii i praxi systematických selekčních jazyků současnosti. Mnohé z Ranganathanových názorů byly uplatněny i při tvorbě sovětského knihovnicko-bibliografického třídění.

Ranganathanovy názory se nejvíce uplatnily v činnosti londýnské Skupiny pro výzkum klasifikace (Classification Research Group). K jejím členům patřili a patří někteří významní teoretikové selekčních jazyků. Skupina rozšířila počet Ranganathanových kategorií a zaměřila se především na tvorbu speciálních selekčních jazyků pro poměrně úzce vymezené oblasti lidského poznání a praxe. V poslední době však vyvíjí úsilí o stanovení hlavních principů tvorby univerzálního systematického selekčního jazyka. Je samozřejmé, že Ranganathanovy teoretické názory i praxe Dvojtečkového třídění jsou velmi živé v současné Indii. Kromě toho se vliv Ranganathanův a Skupiny pro výzkum klasifikace projevuje mj. i v tom, že zásady fasetové analýzy pronikají do oblasti deskriptorových selekčních jazyků za účelem kategorizace pojmů v tezaurech. Také MDT je zkoumáno z hlediska fasetového principu.

2.4.2.6 Sovětské Knihovnicko-bibliografické třídění

Po celou dobu existence sovětského státu neustávaly diskuse a pokusy o vytvoření nového systematického selekčního jazyka, který by plně odpovídal marxisticko-leninským zásadám klasifikace věd. Výsledkem všeho úsilí, které nabylo na intenzitě a bylo podporováno i řízeno státními orgány, je Knihovnicko-bibliografické třídění (KBT) - "Bibliotečno-bibliografičeskaja klassifikacija", třicetisvazkové dílo, které začalo vycházet na počátku šedesátých let tohoto století, je ve svém úplném vydání dokončeno a bylo použito i některými knihovnami v ČSSR a v jiných socialistických státech. Kromě toho existuje zkrácené vydání pro vědecké knihovny a vydání pro lidové knihovny.

KBT je založeno na třech hlavních zásadách:

1. Soulad se zásadami marxisticko-leninské ideologie neboli zásada stranickosti třídění.
2. Soulad metodických zásad marxisticko-leninské klasifikace s úrovní současné pokrokové vědy se zřetelem na specifické zvláštlosti knihovnicko-bibliografických klasifikací.
3. Využití nejlepších výsledků sovětského a zahraničního knihovnictví.

V klasifikačním schématu KBT je v souladu s Engelsovými názory na klasifikaci věd dána posloupnost věd posloupností forem pohybu hmoty od jednoduchého ke složitějšímu, od obecného k jedinečnému. Lze to doložit těmito konkrétními údaji:

V čele KBT je třída Marxismus-leninismus jako věda o všeobecných zákonech vývoje přírody, společnosti a myšlení, jako vědecká metoda i světový názor, jako ideologický základ všech ostatních věd.

Teprve za marxismem-leninismem následují vědy o přírodě, dále pak vědy zkoumající způsoby působení člověka na přírodu a konečně vědy o společnosti.

Pokud jde o přírodní vědy, je jejich řada uvedena oddílem Přírodní vědy vcelku, který je jakýmsi úvodem k jednotlivým, dále následujícím přírodním vědám. Z nich je na první místo zařazena matematika jako nejobecnější, nejabstraktnější věda, která nepracuje přímo s materiálními objekty, ale s pojmy, tj. s čísly a veličinami. Po matematice následují vědy zkoumající nejjednodušší formy pohybu hmoty, a to nejprve anorganické hmoty. Jsou to mechanika, fyzika, chemie. Po nich následuje komplex věd o Zemi. Tyto vědy zkoumají podmínky, v nichž vznikl a existuje život. Proto také jsou zařazeny před biologické vědy, které zkoumají ne již anorganickou, ale organickou hmotu. Přejít od jednoduchého ke složitějšímu není zachovávan pouze pokud jde o pořadí jednotlivých přírodních věd po sobě, ale i v rámci jednotlivých souborů těchto věd a v rámci jednotlivé přírodní vědy. Tak například skupina chemických věd začíná anorganickou chemií a končí chemií vysokomolekulárních sloučenin. Nebo v biologii přecházejí její oddíly od všeobecné biologie, která zkoumá všeobecné biologické zákony, k vědám, jež zkoumají jednotlivé formy živých organismů v souladu s diferenciací těchto organismů, tj. od mikrobiologie k botanice, zoologii a k vědám, jež zkoumají člověka.

Po marxismu-leninismu a po vědách o přírodě následuje skupina věd o působení člověka na přírodu. Patří sem technika, zemědělství a lékařství. Posloupnost těchto věd je analogická posloupnosti věd ve skupině věd o přírodě. Na prvním místě jsou vědy o působení člověka na anorganickou přírodu (technické vědy), teprve potom vědy o působení člověka na organickou přírodu (zemědělství a lékařství).

Posledním souborem věd je soubor věd o společnosti. Stanovení posloupnosti věd je ovšem v tomto souboru daleko komplikovanější než v předcházejících souborech. Posloupnost je tu dána v souladu s marxisticko-leninským učením o základně a nadstavbě. Soubor je uveden všeobecným oddílem Společenské vědy všeobecně. Po něm následuje historie jako věda zkoumající proces vývoje lidské společnosti v celku, tj. všechny stránky života společnosti v jednotlivých historických etapách, jakož i v jednotlivých zemích, a to v jejich vzájemné souvislosti, dále změny a rozvoj výrobních způsobů, politické nadstavby, společenské ideologie, kultury a způsobu života. Jestliže historie zkoumá proces vývoje lidské společnosti v celku, pak vědy, které po ní v KBT následují, zkoumají již jednotlivé díl-

čí stránky života společnosti, tj. ekonomickou základnu a na ní vybudovanou politickou a ideologickou nadstavbu. Proto je historie zákonitě následována ekonomickými vědami, dále odděleními, jež odrážejí politický život společnosti, tj. politické strany, stát a právo, a konečně vědami, které zkoumají duchovní život společnosti, tj. kulturu, vědu, osvětu, literaturu, umění. Poslední skupinu věd o společnosti vytvářejí folozofické vědy představující ideologii nejvyššího řádu.

Vedle těchto hlavních souborů zavádí KBT jako poslední soubor čistě knihovnický soubor pro literaturu všeobecného obsahu, tj. pro encyklopedie, naučné slovníky apod. Tento poslední soubor se vymyká z rámce předcházejících souborů. Ty se řídily skutečně marxisticko-leninským učením a pojetím teorie klasifikace věd a respektovaly je, kdežto poslední soubor je právě jedním z důkazů, že systematické selekční jazyky se některými specifickými rysy a vlastnostmi liší od soustav klasifikace věd.

Po tomto nezbytném teoretickém úvodu je nyní již možné uvést pořadí základních tříd KBT. Jsou označeny velkými písmeny ruské abecedy následovně:

- A Marxismus-leninismus
- B Přírodní vědy vcelku
- V Fyzikálně matematické vědy (Matematika, mechanika, fyzika, astronomie)
- G Chemické vědy
- D Vědy o Zemi (Geodézie, geofyzika, geologie, geografie)
- J Biologické vědy
- Ž Technika a technické vědy vcelku
- Z Energetika. Radioelektronika
- I Hornictví
- K Technologie kovů. Strojírenství. Nástrojářství
- L Chemická technologie. Chemická výroba a potravinářství
- M Technologie dřeva. Lehký průmysl. Polygrafie. Fotografická a filmová technika
- N Stavebnictví
- O Doprava
- P Zemědělství. Lesnictví. Zemědělské a lesnické vědy

R Zdravotnictví. Lékařské vědy
 S Společenské vědy vcelku
 T Dějiny. Historické vědy. Archeologie. Etnografie
 U Ekonomika. Ekonomické vědy
 F Politické strany. Společenskopolitické organizace
 Ch Stát a právo. Právní vědy
 C Vojenská věda. Vojenství
 Č Kultura. Věda. Výchova
 Š Filologie. Krásná literatura
 ŠČ Umění. Uměnověda
 E Náboženství. Ateismus
 Ju Filozofické vědy. Psychologie
 Ja Literatura univerzálního obsahu

Zatímco hlavní třídy jsou označeny velkými písmeny ruské abecedy a používají tudíž alfabetskou notaci, další členění těchto tříd se děje pomocí numerické notace, takže notaci KBT lze označit za smíšenou, alfanumerickou. Za každou třetí číslicí se dělá tečka, podobně jako u MDT. Například třída Č Kultura. Věda. Výchova je dále členěna následovně:

Č 11 Kultura. Kulturní výstavba
 Č 21 Věda. Vědeckovýzkumná práce
 Č 23 Vědecké informace
 Č 30/49 Lidovými. Pedagogické vědy
 Č 51 Tělesná kultura a sport
 Č 61 Tisk
 Č 63 Rozhlas
 Č 71 Kulturní a osvětová práce
 Č 72 Fráce v klubu
 Č 73 Knihovnictví. Knihovněda
 Č 75 Bibliografie
 Č 77 Muzejnictví. Nauka o muzeích
 Č 81 Archivnictví. Nauka o archívech

Příkladem dalšího hierarchického členění této třídy je znak pro faktografické selekční systémy:

Č 231.172.1

KBT obsahuje několik druhů tabulek:

1. Hlavní tabulky, které zahrnují alfanumerickou notaci označenou celou hierarchií hlavních tříd, podtříd atd.

2. Plány členění.

3. Tabulky všeobecných pomocných znaků. (Klíč k typizovaným všeobecným oddílům.)

4. Tabulky geografických pomocných znaků.

5. Tabulky zvláštních pomocných znaků. (Klíč k zvláštním typizovaným oddílům.)

Plány členění jsou určeny k zachycení opakujících se skutečností, které není třeba vždy znovu uvádět na příslušných místech hlavních tabulek, kde by zabíraly nadměrně mnoho místa. Například v podtřídě G 12 Chemické prvky a jejich slučování je uveden plán členění, který platí pro všechny chemické prvky a má ustálenou numerickou notaci. 3 znamená vždy sloučeniny kyslíku, 8 znamená vždy slučování izotopů prvků apod.

Tabulky všeobecných pomocných znaků (klíč k typizovaným všeobecným oddílům) obsahují pojmy, které jsou používány ve všech nebo ve většině oddílů tabulek a jsou určeny k vytváření zvláštních oddílů v rámci hlavních tabulek. Používají se malá písmena ruské abecedy, takže ve všech třídách znamená znak

a Klasikové marxismu-leninismu o vědě
 b Nařízení a zákony SSSR
 v Filozofické otázky. Metodologie věd
 g/d Dějiny vědy. Personálie atd.

Malými písmeny ruské abecedy jsou označeny rovněž výpovědi o formě dokumentu, zpracování apod.

Tabulky geografických pomocných znaků jsou v KBT ve dvojí podobě. V přírodních vědách zachycují jednotlivá území z hlediska fyzikálního zeměpisu, ve společenských vědách zachycují jednotlivá území z hlediska politické, administrativní a ekonomické správy. Znaky jsou číselné a jsou dávány, podobně jako u MDT, do kulatých závorek. Země v rámci kontinentů jsou uspořádány abecedně.

Příklady:

(2) SSSR

(24) Kavkaz

Tabulky zvláštních pomocných znaků (klíč k zvláštním typizovaným oddílům) plní podobnou funkci jako zvláštní pomocné znaky u MDT a jsou uváděny u každé třídy zvlášť. Týkají se pouze těch skutečností, které jsou typické pro danou třídu nebo oddíl hlavních tabulek. Ve třídě Ž Technika znamená například pomocný znak - 05 automatizaci ve všech oblastech techniky.

Možnost vyjadřovat složená témata kombinací znaků z různých tříd je v KBT dána podobně jako u MDT nebo u Ranganathanovy klasifikace pomocí dvojtečky. Složené téma Filozofické otázky techniky se vyjádří například znakem A 518.2 : Ž.

Jak je patrné z hlavních i pomocných tabulek, vychází KBT ze zkušeností MDT a také ze zkušeností Ranganathanových. V SSSR byl tak vytvořen univerzální systematický selekční jazyk, který sice zachovává v podstatě hierarchickou strukturu, ale umožňuje zároveň vícehlediskový přístup k informacím a kombinaci pojmů při vlastním pořádání a při vyhledávání informací na podkladě uživatelského dotazu, v němž mohou být libovolně kombinovány různé klasifikační charakteristiky (principia divisionis).

V současné době je KBT jako jediná marxisticko-leninsky orientovaná klasifikace široce používána v Sovětském svazu v knihovnách, které spadají pod řízení ministerstva kultury. KBT je zaváděno také jako selekční jazyk automatizovaného systému Leninovy knihovny v Moskvě. V ČSSR má zatím nejvíce zkušeností se zaváděním KBT bratislavská univerzitní knihovna, která podle jeho upraveného znění buduje svůj systematický katalog, jakož i univerzitní knihovna v Brně.

Vedle úplného vydání KBT, které jsme právě zevrubně popsali, vyšlo v letech 1970-1975 i zkrácené vydání pro vědecké knihovny.

Významné je vydání KBT pro lidové knihovny z roku 1977. Na rozdíl od úplného i od zkráceného vydání pro vědecké knihovny je

totiž vybaveno numerickou notací.

Jak bylo již naznačeno, používají tabulky KBT pro vědecké knihovny k označení hlavních tříd velká písmena ruské abecedy. Proti tomu tabulky KBT pro lidové knihovny používají pro hlavní třídy arabské numerické znaky.

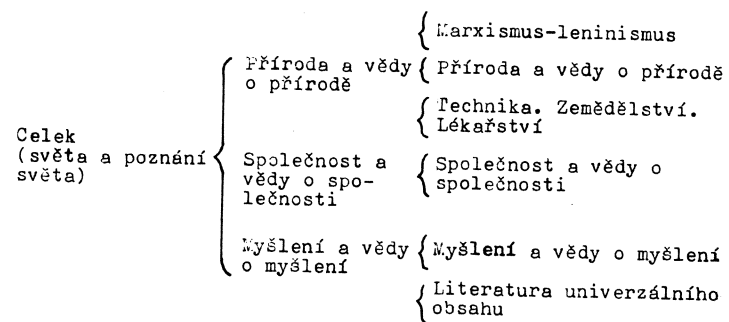
V předmluvě k tabulkám se zdůrazňuje, že numerická notace zajistí, aby KBT mohlo posloužit uživatelům všech národů a národností Sovětského svazu. Přihlíží se k tomu, že různé národy Sovětského svazu používají různé abecedy. Numerická notace umožní zároveň centralizovat klasifikaci pro všechny lidové knihovny Sovětského svazu. Výslovně se pak uvádí, že numerická notace umožní použití tabulek KBT v bratrských zahraničních zemích.

Tabulky KBT pro lidové knihovny byly vydány po dlouhé přípravě. Předběžná varianta, která vznikla v letech 1969-1970, byla předložena k diskusi a byla otestována před tím, než se přistoupilo k definitivní verzi, která byla vydána tiskem v roce 1977.

Tabulky jsou určeny k organizaci knižních fondů, systematických katalogů a kartoték všech typů lidových knihoven. Jsou strukturální součástí systému KBT, který zahrnuje varianty tabulek o různém stupni detailizace, určené pro knihovny různých typů. Všechny varianty tabulek systému KBT vycházejí ze společných metodologických a vědeckých principů, jež jsou založeny na marxisticko-leninském pojetí klasifikace věd.

Zkrácené vydání tabulek KBT pro lidové knihovny má, podobně jako úplné vydání, několik druhů tabulek: hlavní tabulky, tabulky všeobecných i zvláštních pomocných znaků.

Hlavní tabulky všech variant KBT se řídí následujícím pořadím hlavních skupin věd:

Pro pochopení rozdílu mezi hlavními tabulkami KBT pro vědecké knihovny a mezi hlavními tabulkami KBT pro lidové knihovny je třeba si uvědomit, že svrchu uvedené skupiny věd nevytvářejí v tabulkách pro vědecké knihovny jednu samostatnou hierarchickou úroveň pouze ve svrchu uvedeném počtu a posloupnosti, ale že základní řada tříd varianty pro vědecké knihovny má tolik hlavních tříd, kolik je písmen ruské abecedy, přičemž svrchu uvedené skupiny věd mají jen objasnit obecnou logiku posloupnosti těchto hlavních tříd.

Proti tomu v tabulkách KBT pro lidové knihovny uvedené skupiny věd vytvářejí samostatnou, a to nejvyšší (první) hierarchickou úroveň. Jinak řečeno, vytvářejí hlavní třídy. Do jejich počtu jsou však zahrnuty také tři větší oblasti užitých věd, a to technika, zemědělství a medicína. Kromě toho vědy o společnosti a vědy o myšlení byly spojeny do jediné hlavní třídy. Výsledkem je tento sled hlavních tříd:

- 1 Marxismus-leninismus
- 2 Přírodní vědy
- 3 Technika. Technické vědy
- 4 Zemědělství a lesnictví
- 5 Zdravotnictví. Lékařské vědy
- 6/8 Společenské a humanitní vědy
- 9 Bibliografické pomůcky. Příručková literatura. Časopisy

Srovnáním struktury hlavních tříd tabulek KBT pro vědecké

knihovny a pro lidové knihovny dojdeme k závěru, že převážná většina hlavních tříd varianty KBT pro vědecké knihovny se ve variantě KBT pro lidové knihovny dostává až na druhou hierarchickou úroveň. Je to patrné z následujícího klasifikačního schématu, kde nalevo jsou uvedeny znaky první a druhé hierarchické úrovně KBT pro lidové knihovny a napravo znaky první hierarchické úrovně varianty KBT pro vědecké knihovny:

1	Marxismus-leninismus	A
2	Přírodní vědy	-
20	Přírodní vědy vcelku	B
22	Fyzikálně matematické vědy	V
24	Chemické vědy	G
26	Vědy o Zemi	D
28	Biologické vědy	Je
3	Technika. Technické vědy	Ž/O
4	Zemědělství a lesnictví	P
5	Zdravotnictví. Lékařské vědy	R
6/8	Společenské a humanitní vědy	-
60	Společenské vědy vcelku	S
63	Dějiny. Historické vědy	T
65	Ekonomika. Ekonomické vědy	U
66	Politika. Politické vědy	F
67	Stát a právo	Ch
68	Vojenská věda. Vojenství	C
71/79	Kultura. Věda. Osvěta	Č
80/84	Filologické vědy	Š
85	Umění. Uměnověda	Šč
86	Ateismus. Náboženství	E
87	Filozofické vědy (dějiny filozofie, logika, etika, estetika)	Ju
88	Psychologie	Ju
9	Bibliografické pomůcky. Příručková literatura. Časopisy	Ja

Vydání KBT pro lidové knihovny obsahuje také tabulky pomocných znaků. Jsou to jednak tabulky všeobecných a geografických po-

mocných znaků, používané v celém rozsahu klasifikace, jednak tabulky speciálních pomocných znaků, používané vždy zvlášť v jednotlivých třídách KBT. Pomocné znaky se liší od znaků hlavních, systematicky uspořádaných tabulek, nemají samostatný význam a připouštějí se ke znakům hlavních tabulek bezprostředně nebo prostřednictvím dohodnutých značek.

Notace varianty KBT pro lidové knihovny je smíšená. Používá číslíce i písmena. Hlavní znaky jsou označeny arabskými číslicemi. Kromě toho se používají tečka, dvojtečka, krátká pomlčka, kulaté závorky, rovnítko, šikmá čára a nadto i velká a malá písmena ruské abecedy v tabulkách všeobecných a geografických pomocných znaků.

V hlavních systematických tabulkách varianty KBT pro lidové knihovny není pochopitelně tolik hierarchických úrovní jako v úplném nebo zkráceném vydání KBT pro vědecké knihovny. Většinou nemá hlavní znaky více než šest až sedm míst. Jde tudíž o poměrně hrubý systematický selekční jazyk, který nemůže sloužit v knihovnách s rozsáhlými fondy, ale jen v knihovnách menších. Většina znaků v hlavních systematických tabulkách je opatřena vysvětlivkou, tj. jakousi anotací, která vypovídá o náplni znaku, a to právě proto, že při nedetailním rozčlenění jen do několika hierarchických úrovní je rozsah jednotlivých znaků natolik široký, že potřebuje vysvětlit, které předměty, jevy a procesy do něj patří.

V současné době se v Sovětském svazu pracuje na přípravě nového úplného vydání KBT. Jde však o práci, která potrvá řadu let. Jejím výsledkem bude systematický selekční jazyk, který bude vybaven tak, aby vyhovoval požadavkům marxisticko-leninského pojetí klasifikace věd a požadavkům strojového zpracování.

2.4.3 Nový typ současných systematických selekčních jazyků

Ve vývoji selekčních jazyků po druhé světové válce lze zaznamenat několik etap a vývojových tendencí, které jsou v zásadě závislé na charakteru vědy v tomto období. Je to pochopitelné, jestliže si uvědomíme, že vědecké a odborné dokumenty různých typů

v kterékoli době fixují poznatky, k nimž dospěl individuální i týmový výzkum, ale které jsou zároveň odvozeny i z velmi rozmanité společenské praxe.

Po druhé světové válce byly nejprve používány především univerzální systematické a předmětové selekční jazyky. Ačkoli spory stoupců systematického a předmětového pořádání nepřestávaly ani v té době (byly sem přeneseny z dob dřívějších), netýkaly se otázky, zda jsou výhodnější buď univerzální, nebo speciální selekční jazyky obou druhů, ale prostě jen předností a nedostatků univerzálních systematických selekčních jazyků na jedné straně a univerzálních předmětových selekčních jazyků na druhé straně. Univerzální selekční jazyky obou druhů tehdy ještě vyhovovaly potřebě pořádat jak předměty dokumentů, tak předměty uživatelských dotazů. To znamená, že předmětem dokumentů a informačních dotazů nebyla ještě témata, která bychom označili slovem "složená" nebo "interdisciplinární". Rovněž detailní analýza objektivní skutečnosti ve vědě nepostupovala ještě tak překotně jako v pozdější době. Proto vcelku dobře vyhovovalo MDT i předmětový katalog.

Během doby, nejméně však od poloviny padesátých let se začínají ve stále hojnějším počtu vyskytovat složená a interdisciplinární témata dokumentů a informačních uživatelských dotazů, což odpovídalo povaze vědy v této a následující době. Zároveň však pokračují ve vědě analytické postupy při výzkumu, které odkrývají a zkoumají stále nové a nové objekty, o nichž se píše v dokumentech a které se tak stávají jejich předmětem, jakož i předmětem uživatelských dotazů. Univerzální, enumerativní a ještě k tomu prekoordinované systematické selekční jazyky začínají selhávat při vyjadřování těchto předmětů. Totéž platí i o předmětových heslech, která svou pevně svázanou syntaktickou strukturou sice umožňují vyjadřovat složená témata dokumentů, ale často selhávají, jestliže v nich hledají sami uživatelé podle svých, rovněž syntakticky, ale jinak svázaných uživatelských dotazů. Množí se kritika jak univerzálních systematických, tak univerzálních předmětových selekčních jazyků.

Následuje pak vlna speciálních selekčních jazyků, ať už fasetových, nebo deskriptorových, která trvá až do současnosti. Jsou

to jazyky v zásadě postkoordinované, takže umožňují analyticko-syntetické pořádkání v tom smyslu, že rozkládají složená a interdisciplinární témata dokumentů a informačních dotazů na jednotlivé elementy, které vyjadřují prostředky jak přirozeného, tak umělého jazyka, a zase je syntakticky svazují podle potřeby vyjádřit sebestožitější a komplikovaný předmět výzkumu a praxe. Navíc pak jsou schopny vyjádřit a pořádat velmi detailizované předměty, jak se k nim dospělo další a další analýzou při poznávání objektivní reality.

Tyto speciální selekční jazyky, zejména deskriptorové, ovládly věcné pořádkání informací v šedesátých letech do té míry, že se zdálo, že vytlačily s definitivní platností univerzální systematické i předmětové selekční jazyky.

Stala se však zvláštní věc, kterou pochopíme teprve tehdy, jestliže si s plnou vážností uvědomíme, že i v oblasti vývoje selekčních jazyků se v plném rozsahu uplatňují zákony a principy dialektiky. Na počátku sedmdesátých let, a ještě více kolem jejich poloviny, se množí hlasy, podle nichž jednostranné použití speciálních selekčních jazyků, zejména deskriptorových, vede k dezintegraci informačních soustav jednotlivých států a znemožňuje spolupráci, popřípadě integraci informačních soustav v mezinárodním měřítku prostřednictvím výměny záznamů opatřených stejnými znaky pro stejné předměty. Příčinou toho je nejen okolnost, že deskriptorové selekční jazyky byly dosud výhradně speciální, ale i skutečnost, že jsou vázány na přirozený národní jazyk. Jsou hledány cesty, jak tento nedostatek odstranit cestou vícejazyčných tezaurů a jsou činěny pokusy o vytvoření tematicky univerzálních makrotezaurů. Kromě toho je deskriptorovým selekčním jazykům vytýkáno, že nejsou schopny úspěšně vyjádřit interdisciplinární vztahy mezi jednotlivými elementy složených témat dokumentů a uživatelských dotazů. (Výklad o předmětových selekčních jazycích vůbec a o deskriptorových selekčních jazycích zvláště viz ve druhém dílu tohoto učebního textu.)

Bylo by mylné domnívat se, že kritika jednostrannosti deskriptorových selekčních jazyků a jejich tezaurů je doprovázena ústupem od kritiky univerzálních systematických, popřípadě i předmětových selekčních jazyků. Tato kritika pokračuje dále. Množí se však hla-

sy, podle nichž zejména univerzální systematické selekční jazyky mají ve srovnání se speciálními deskriptorovými selekčními jazyky některé výhody, zejména tu, že pro svou univerzálnost umožňují integrovat předměty roztroušené v jednotlivých selekčních jazycích zaměřených jen na velmi specializovaný výsek univerza lidského poznání a praxe. Uvažuje se, a nejen uvažuje, že univerzální systematické selekční jazyky mohou dobře sloužit obsahově univerzálním fondům a souborům dokumentů a že navíc jsou schopny propojit i jednotlivé systematické a předmětové selekční jazyky, buď univerzální, anebo speciální. Přitom se předpokládá, že v zájmu odstranění nevýhod starých tradičních univerzálních systematických selekčních jazyků nesmějí být univerzální systematické selekční jazyky nového typu enumerativní, nesmějí se snažit vypočítávat extenzionálně velmi úzké pojmy. Univerzální systematické selekční jazyky nového typu nejsou proto v zásadě určeny k mikroindexování, jemuž vyhovují spíše speciální selekční jazyky, ale k makroindexování. Lze je velmi všeobecně charakterizovat následovně:

1. Jsou to univerzální systematické selekční jazyky hierarchického nebo fasetového typu.
2. Omezují se jen na několik hierarchických úrovní, většinou na tři, výjimečně na pět až šest. Z toho vyplývá, že nejsou dostatečně jemné a umožňují jen makroindexování a za určitých podmínek výjimečně též mikroindexování.
3. Notační báze nejvyšší hierarchické úrovně je široká. Zahrnjuje většinou sto hlavních tříd. Relativně značný počet hlavních tříd není obsazen, takže notační báze připouští poměrně rozsáhlou expanzi v budoucnosti.
4. Náplň hlavních tříd odpovídá současnému stavu lidského poznání a praxe. Ve srovnání s tradičními univerzálními systematickými selekčními jazyky obsahují tyto selekční jazyky nového typu daleko větší počet tříd zahrnujících obory výrobních činností s jejich nomenklaturami, a také třídy s obecnými vědami, jež jsou základem ostatních věd nebo mají interdisciplinární charakter (matematika, kybernetika, věda o vědě, informatika apod.).

5. Některé z univerzálních systematických selekčních jazyků nového typu se vědomě prezentují jako superstruktury, na jejichž podkladě a jejichž rozvinutím mohou vzniknout speciální systematické selekční jazyky enumerativního typu.

6. Některé z univerzálních systematických selekčních jazyků nového typu se vědomě prezentují jako propojovací selekční jazyky, jejichž účelem je propojit různé selekční jazyky v národních i mezinárodních informačních systémech a umožnit tak kompatibilitu selekčních jazyků a přes ně i informačních systémů.

7. Většina univerzálních systematických selekčních jazyků nového typu začala programově bez aparátu pomocných znaků a spojovacích symbolů. Během velmi krátké doby však začaly být zaváděny společné fasety, spojovací symboly, popřípadě i pomocné znaky.

Nejznámější jevovou formou univerzálních systematických selekčních jazyků nového typu jsou rubrikátory a selekční jazyk programu UNISIST (Broad System of Ordering - BSO).

Rubrikátory jako nový typ systematických selekčních jazyků vznikly v Sovětském svazu a termín rubrikátor sám byl převzat do odborné terminologie selekčních jazyků z ruštiny. Většinou bývá charakterizován jako klasifikační systém hierarchického typu. První rubrikátory začaly být v Sovětském svazu používány od roku 1962 v souvislosti se soupisem rubrik, tj. tematických celků obsažených v jednotlivých publikacích Referátového časopisu Vsesvazového institutu vědeckých a technických informací (VINITI). Dnes se o rubrikátorech hojně hovoří a píše zejména v socialistických státech v souvislosti se souborem selekčních jazyků Mezinárodního systému vědeckých a technických informací socialistických států (MSVTI), v souvislosti s univerzálním rubrikátorem tohoto systému i s odvětvovými rubrikátory, které všechny jsou součástí právě souboru selekčních jazyků MSVTI, a očekává se, že budou spolu s tezaury vytvářet společnou bázi informačních systémů socialistických států v oblasti selekčních jazyků.

V dalším textu této učebnice si uvedeme několik informací o Rubrikátoru Mezinárodního systému vědeckých a technických informa-

ci (dále RMSVTI). Je definován jako pragmatická klasifikace oblastí vědy a techniky, odvětví národního hospodářství a komplexních vědeckých, technických a praktických problémů meziodvětvového charakteru. Je to polytematická klasifikace s maximálně třemi úrovněmi hierarchie.

První hierarchická úroveň RMSVTI obsahuje maximálně sto tříd, které jsou rozčleněny do těchto skupin:

Společenské vědy

Přírodní a exaktní vědy

Technické a užité vědy. Odvětví národního hospodářství

Společné (obecné) a komplexní problémy (meziodvětvové problémy)

Každá třída může být rozčleněna maximálně na 100 tříd nižší úrovně.

Na každé úrovni se ponechávají volná místa, což umožňuje v procesu zdokonalování a rozvíjení RMSVTI zavádět nové třídy beze změny kódů již existujících tříd.

První hierarchická úroveň RMSVTI zahrnuje následující názvy a kódy tříd:

00/26 Společenské vědy

- 00 Společenské vědy všeobecně
- 01 Marxismus-leninismus
- 02 Filozofie
- 03 Dějiny. Historické vědy
- 04 Sociologie
- 05 Demografie
- 06 Ekonomika. Ekonomické vědy
- 10 Stát a právo. Právní vědy
- 11 Politika
- 12 Věda o vědě
- 13 Kultura
- 14 Lidové vzdělávání (školství). Pedagogika

- 15 Psychologie
- 16 Jazykověda
- 17 Literatura. Literární věda. Lidová slovesnost
- 18 Umění. Vědy o umění
- 19 Hromadné sdělování. Žurnalistika. Prostředky hromadné informace a propagandy
- 20 Informatika
- 21 Náboženství. Ateismus
- 23 Komplexní studium jednotlivých zemí a oblastí
- 26 Komplexní problémy společenských věd

27/43 Přírodní a exaktní vědy

- 27 Matematika
- 28 Kybernetika
- 29 Fyzika. Mechanika
- 31 Chemie
- 34 Biologie
- 36 Geodézie a kartografie
- 37 Geofyzika
- 38 Geologie
- 39 Zeměpis
- 41 Astronomie
- 43 Společné (obecné) a komplexní problémy přírodních a exaktních věd

44/81 Technické a užité vědy. Odvětví národního hospodářství

- 44 Energetika
- 45 Elektrotechnika
- 47 Elektronika. Radiotechnika
- 49 Sdělovací technika. Spoje
- 50 Automatické řízení a řízení na dálku. Výpočetní technika
- 52 Hornictví
- 53 Hutnictví
- 55 Strojírenství
- 58 Jaderná technika
- 59 Přístrojová technika

- 60 Polygrafický průmysl. Reprografie. Fotografická a filmová technika
- 61 Chemická technologie. Chemický průmysl
- 64 Lehký průmysl
- 65 Potravinářský průmysl
- 66 Lesní a dřevozpracující průmysl
- 67 Stavebnictví. Architektura
- 68 Zemědělství a lesnictví
- 69 Rybné hospodářství
- 70 Vodní hospodářství
- 71 Vnitřní obchod. Cestovní ruch
- 72 Zahraniční obchod
- 73 Doprava
- 75 Bytové a komunální hospodářství. Služby obyvatelstvu
- 76 Lékařství a zdravotnictví
- 77 Tělesná výchova a sport
- 78 Vojenství
- 80 Ostatní odvětví národního hospodářství
- 81 Společné (obecné) a komplexní problémy technických a užitých věd a odvětví národního hospodářství
- 82 Organizace a řízení
- 83 Statistika
- 84 Normalizace. Metrologie
- 85 Patentnictví. Vynálezectví. Zlepšovatelství
- 86 Práce. Ochrana a bezpečnost práce
- 87 Ochrana životního prostředí
- 88 Využívání jaderné energie
- 89 Kosmický výzkum

Jako příklad členění druhé hierarchické úrovně RMSVTI uvádíme členění třídy 06 Ekonomika. Ekonomické vědy:

- 06 Ekonomika. Ekonomické vědy
- 06.01 Všeobecné otázky
- 06.05 Marxisticko-leninská politická ekonomie
- 06.07 Nemarkistická politická ekonomie
- 06.09 Dějiny ekonomického myšlení
- 06.35 Věda o řízení ekonomiky. Matematickoekonomické vědy
- 06.41 Hospodářský zeměpis

- 06.43 Dějiny národní ekonomiky
- 06.51 Světová ekonomika. Mezinárodní ekonomické vztahy
- 06.55 Světová ekonomická soustava socialismu. Ekonomika socialistických zemí
- 06.57 Světová ekonomická soustava kapitalismu. Ekonomika kapitalistických zemí
- 06.59 Ekonomika rozvojových zemí
- 06.61 Územní struktura ekonomiky. Prostorová (regionální) ekonomika
- 06.71 Odvětvová struktura ekonomiky. Odvětvové a speciální ekonomické vědy
- 06.81 Ekonomika a organizace podniků. Řízení podniků
- 06.91 Ekonomika jednotlivých zemí

RMVSTI má plnit úlohu tzv. propojovacího selekčního jazyka, tj. má sloužit jako integrační prostředek při zachování selekčních jazyků jednotlivých národních a zejména odvětvových informačních systémů. O této jeho úloze pojedná podrobněji druhý díl tohoto učebního textu v kapitole o mezinárodní spolupráci v oblasti selekčních jazyků.

Vedle rubrikátorů počítáme mezi moderní, netradiční, potřebám soudobé vědy, techniky a průmyslových odvětví vyhovující systematické selekční jazyky, také tzv. Broad System of Ordering (dále BSO) jako systematický selekční jazyk mezinárodního programu UNISIST. Také BSO má plnit úlohu propojovacího selekčního jazyka (podrobněji viz druhý díl tohoto učebního textu), který by propojoval selekční jazyky různého typu. Nemá nahrazovat existující selekční jazyky. Předpokládá se, že v praxi budou zachovány existující způsoby pořádání dokumentů s tím, že záznamy o dokumentech budou doplněny o znak BSO.

BSO lze charakterizovat jako hrubý systematický selekční jazyk se slabou hierarchií. Uplatňuje se v něm do značné míry fase-
tový princip.

BSO je členěn do tří velkých skupin věd:

1. Metodologické vědy a techniky, které je možno uplatnit

v různých oblastech společenského poznání a praxe: třída 100 a další.

2. Pořadí věd podle stoupající komplexnosti začínající fyzikálními vědami a pokračující přes biolékařské vědy k vědám společenským: třídy 200-588.

3. Technika a různé produkty lidské činnosti (fyzické, duchovní aj.): třídy 600-992.

BSO zahrnuje následující hlavní třídy:

- 100 Poznání všeobecně
- 112 Filozofie
- 116 Věda o vědě
- 118 Logika
- 120 Matematika a statistika
- 128 Zpracování dat
- 140 Informační věda a dokumentace
- 143 Knihovnictví
- 144 Archivnictví
- 148 Kongresy a konference
- 150 Reprografie, tisk, knižní obchod, propagace, hromadné sdělovací prostředky
- 160 Systemologie a kybernetika
- 182 Výzkum. Vynálezy a objevy. Metrologie. Patenty
- 200 Věda a technika (jako celek)
- 210 Fyzika
- 230 Chemie
- 250 Vědy o Zemi a vesmíru (jako celek)
- 252 Astronomie a astrofyzika
- 260 Vědy o Zemi
- 270 Geologie
- 290 Zeměpis

- 300 Biologické vědy souhrnně (včetně zemědělství a lékařství)
- 310 Biologické vědy obecné (o všech formách života, mimo zemědělství a lékařství)
- 330 Botanika
- 340 Zoologie
- 360 Zemědělství
- 370 Lesnictví
- 380 Myslivost a rybářství
- 390 Životní prostředí
- 410 Biolékařské vědy (biologie člověka a lékařství)
- 420 Medicína
- 445 Vědy o lidském chování (všeobecně)
- 450 Psychologie
- 460 Výchova a vzdělávání
- 470 Lidské potřeby, práce a odpočinek
- 480 Sport a hry
- 500 Humanitní a společenské vědy
- 510 Historie a příbuzné disciplíny
- 520 Etnografie
- 530 Sociologie a demografie
- 540 Politika
- 550 Veřejná správa
- 560 Právo
- 570 Sociální péče
- 580 Ekonomika
- 600 Technika
- 610 Vědecké základy techniky
- 620 Výrobní postupy
- 631 Energetika (všeobecně)
- 635 Nauka o materiálech
- 640 Jaderná technika
- 650 Elektronika a elektrotechnika
- 650 Tepelná technika
- 680 Mechanická technologie
- 710 Stavebnictví a stavitelství

- 722 Architektura
- 730 Zdravotnická technika
- 740 Dopravní technika
- 760 Vojenská věda a technika.
- 780 Hornictví
- 800 Zpracovatelský průmysl
- 810 Chemická technologie a inženýrství
- 840 Potravinářský průmysl
- 850 Zpracování nekovových nerostů
- 860 Hutnictví a zpracování kovů
- 872 Dřevařský průmysl
- 873 Papírenský průmysl
- 875 Kožedělný průmysl
- 877 Textilní průmysl
- 890 Výroba jednotlivých produktů (neuvedených ve třídách 600-878)
- 910 Lingvistika a literatura
- 920 Filologie
- 940 Výtvarné umění
- 950 Hudba, divadlo, film
- 970 Náboženství a ateismus

V zájmu mezinárodní sdělitelnosti je notace BSO čistě numerická. Výjimku tvoří dvoupísmenný kód pro jména jednotlivých zemí, převzatý z normy ISO 3166. Notace BSO má strukturu 3,2,2. První hierarchická úroveň je třímístná, druhá a třetí hierarchická úroveň jsou dvomístné. První hierarchická úroveň je tudíž tisícinná, druhé dvě úrovně jsou setinné. Jednotlivé hierarchické úrovně jsou od sebe odděleny čárkami. Jako příklad uvedeme členění oddílu 140 Informační věda a dokumentace:

- 140 Informační věda a dokumentace
(Teorie informace viz 140,10)
- 140-168 Organizace, například FID
- 140,10 Informace obecně (vznik, zdroje, získávání a tok)
Komunikační média viz 150,20
Dokumenty jako předmět studia viz 150,20
- 140,11 Vybavení a zařízení pro informační činnost

- 140,15 Organizace a řízení informační činnosti
(Řízení viz 165)
- 140,17 Vědeckotechnická data
(Banky dat, fondy a služby viz 140,60)
- 140,20 Zpracování informací
- 140,21 Manuální zpracování
- 140,22 Mechanizované zpracování
- 140,23 Automatizované zpracování
atd.
- 140,40 Vyhledávání informací
- 140,40,21 až 44 Další rozčlenění jako u 140,21 až 140,24

Fasetový princip se projevuje v BSO mj. tím, že v něm existují tři všeobecné fasety: fasety času, fasety místa a fasety typu informačního pramene.

Znaky uvedených faset specifikují téma z chronologického a geografického hlediska, popřípadě vymezují typově informační pramen. Podobně jako pomocné znaky jiných selekčních jazyků nemohou stát znaky faset BSO samostatně, ale připojují se pomocí příslušného fasetového ukazatele za hlavní znaky uvedené v tabulkách.

Příklad základního členění fasety času:

Faseta času: -01

- 012 Prehistorické období
- 013 Starověk (300 př.n.l. - 500 n.l.)
- 014 Středověk (500-1500)
- 015 Novověk (1500-1920)
- 016 Současnost (1920-....)
- 017 Budoucnost

Konkrétní časové údaje ve smyslu letopočtů se připojují po ukazateli -019. Příklad:

- 019,BC 450 v roce 450 př.n.l.
- 019,AD 1980 v roce 1980 n.l.

Příklad základního členění fasety místa:

Faseta místa: -02

- 020 Fyzikální zóny nebo oblasti
- 023 Východní polokoule
- 024 Západní polokoule
- 025,10 až 90 Oblasti určené etnickými, jazykovými nebo náboženskými rysy
Další členění jako u 529
- 025,A až Z Državy a kolonie
Další specifikace přidáním kódu ISO 3166 pro "mateřskou" zemi
- 026 Oblasti vymezené politicky
- 026,20 až 24 Nadnárodní seskupení
Další rozdělení jako u -020 až -024 s přidáním znaku +, například
+-026,23,31 Země EHS
- 026,A až Z Jednotlivé země
Názvy jednotlivých zemí jsou vyjádřeny dvoupísmennými znaky podle normy ISO 3166. Kód země se připojuje po čárce k fasetovému ukazateli -026. Například:
-026,CS Československo

Příklad základního členění fasety typu informačního pramene:

- 18 Organizace jako prameny informací
- 10-02 Podle místa
Další rozčlenění jako u fasety místa -02
- 18,08 až 02 Podle členů
Další členění jako u 528 a 529
- 20 Sekundární informační prameny
- 20-02 Podle místa vzniku
Další členění jako u fasety místa -02

- 21 až 28 Podle jazyka
 Další členění jako u 921 až 928
- 32 Current content (Current content lists)
- 32-02 Podle místa vzniku
 Další členění jako u fasety místa -02
- 33,21 až 28 Podle jazyka
 Další členění jako u 921 až 928
- 39 Abstrakty
- 39-02 Podle místa vzniku
 Další členění jako u fasety místa -02
- 39,21 až 28 Podle jazyka
 Další členění jako u 921 až 928
- 40 Recenze
 Další členění pro místo vzniku nebo jazyk jako
 u 39 a výše

Jednotlivé znaky lze v rámci BSO kombinovat. Při kombinacích jsou používány dva spojovací symboly, spojovník - a nula. Tím je dána možnost vyjadřovat i velmi složená témata dokumentů.

Jak je patrné, je vybavení BSO takové, že potenciálně velmi přesahuje možnosti pouze hrubého systematického selekčního jazyka a lze si představit, že v příznivých podmínkách by se mohl rozvinout do takového selekčního jazyka, který známe z příkladu klasických univerzálních systematických selekčních jazyků, jakým je MDT.

2.4.4 Základní literatura k dalšímu studiu

- ŠANURIN, Je.I.: Očerki po istorii bibliotečno-bibliografičeskoj klassifikacii. Moskva, Izd. Vsesojuz. kniž. palaty 1955-1959. 2 sv.
- DRTINA, J.: Věcná katalogizace. Díl 1. Katalog systematický. Část 1 a 2. Praha, Stát. pedagog. nakl. 1953. 280 s.
- PALÁTOVÁ, R.: Základy klasifikácie. Bratislava, Univ. Komenského 1974. 159 s.

KOFNOVEC, L.: Príručka Medzinárodného desatinného triedenia. 2., uprav. vyd. Bratislava, Slov. techn. knižnica 1979. 208 s.

ČSN 01 0180. Mezinárodní desetinné třídění. (MDT). 1974.

SKOLEK, J.: Rubrikátor - nový typ selekčního jazyka ve VTEI. Praha, UVTEI 1979. 64 s.

Rubrikátor Mezinárodního systému vědeckých a technických informací. Praha, UVTEI 1980. 270 s.

STOKLASOVÁ, B.: Propojovací jazyky. In: Využívání selekčních jazyků. Sborník prací. Praha, UVTEI 1979, s. 33-59.

SIMANDL, D.: Pořádací systém BSO. In: Současný stav selekčních jazyků ve VTEI. Sborník statí a přednášek. Brno, Dům techniky ČVTS 1977, s. 84-95.

2.5 Obecná metodika a technika tvorby systematických katalogů, bibliografií a rejstříků

Jen dokonalá znalost systematického selekčního jazyka umožňuje informačnímu pracovníkovi provádět kvalifikovaně klasifikaci pomocí konkrétního systematického selekčního jazyka. Kromě toho je ovšem tato klasifikace závislá na obsahové analýze konkrétního dokumentu. Informační pracovník musí nejprve provést obsahovou analýzu dokumentu, jeho částí, popřípadě jednotlivých v něm obsažených informací, stanovit téma či témata dokumentu a vyjádřit je souborem výrazů přirozeného jazyka. Teprve potom může převádět (překládat) výrazy přirozeného jazyka do soustavy znaků umělého jazyka, který je jazykem konkrétního selekčního systému.

Překlad výrazů přirozeného jazyka do znaků umělého jazyka, tj. nalezení toho místa logické struktury systematického selekčního jazyka, kam téma dokumentu z hlediska logiky celého systému patří, se nazývá klasifikační řešení. Jeho podmínkou je dokonalá znalost příslušného selekčního jazyka. Takovou znalost si nelze

představovat jako zapamatování si znaku každé jednotliviny, jež patří do systému. Tento požadavek by byl u selekčních jazyků velkého rozsahu, například u MDT, naprosto absurdní. Obecně lze dokonalou znalostí selekčního jazyka rozumět důkladnou znalost struktury celého systému, jeho znaků do určité úrovně a také detailní znalost pomocných znaků a spojovacích symbolů. Kromě toho mají velké informační instituce specialisty na určité třídy systematického selekčního jazyka, kteří tyto třídy ovládají do značných detailů. Totéž platí o informačních pracovnících velmi specializovaných informačních institucí.

U klasifikačního řešení lze rozeznávat dva základní pracovní postupy. Logický postup je založen na práci se systematickými tabulkami hlavních tříd a pomocných znaků. Jakmile bylo určeno téma dokumentu na podkladě obsahové analýzy, lze stanovit tu hlavní třídu systematického selekčního jazyka, kam téma patří. V této třídě postupuje pak klasifikátor hierarchicky sestupným způsobem, až se dostane na tu hierarchickou úroveň, kam lze téma logicky zařadit. Přitom mohou nastat dvě extrémní situace. První spočívá v tom, že se téma kryje s názvem celé hlavní třídy nebo některých jejích podtříd. Klasifikace dokumentu znaky systematického selekčního jazyka je v tomto případě velmi jednoduchá. Druhá situace může nastat tehdy, jestliže je téma vysoce specializováno a rovná se pojmenování jednotliviny, přičemž selekční jazyk není dostatečně jemný, aby tuto jednotlivinu v systematických tabulkách uváděl, enumeroval, vypočítával. V tomto případě klasifikátor klasifikuje příslušný dokument tak, že zvolí znak nejbližší vyšší hierarchické úrovně, jak je v systému uvedena.

Mechanický postup je založen na práci s abecedním rejstříkem k systematickým tabulkám selekčního jazyka. V abecedě rejstříku jsou přitom hledány zcela mechanicky ty výrazy nebo soubory výrazů přirozeného jazyka, jimiž bylo téma dokumentu pojmenováno. Protože u každého výrazu přirozeného jazyka je v rejstříku uveden jeho ekvivalent vyjádřený znkem umělého jazyka, lze použít pro klasifikaci příslušného dokumentu tohoto znaku. Mechanický postup je všem jen pomocný postup a jeho používání je spjato s řadou potíží. To souvisí s tím, že zejména tehdy, není-li abecední rejstřík dobře zpracován, nemůže počítat se všemi možnostmi hledisek a for-

my, jež se u daného tématu vyskytují. Nemůže počítat také s kontextem, ve kterém se v dokumentu pojednává o daném tématu. S politováním je nutno konstatovat, že existuje dosti značný počet knihovníků a informačních pracovníků, kteří s oblibou používají mechanického postupu jako v podstatě jediného postupu. Klasifikační řešení si jen výjimečně ověřují v systematicky uspořádaných tabulkách selekčního jazyka. Tím semi snižují svou práci, která je svou podstatou odpovědná a tvůrčí, a činí z ní práci čistě mechanickou.

Z toho vyplývá, že při každém klasifikačním řešení je třeba volit logický postup a pokládat mechanický postup za pomocný.

Značné potíže jsou při provádění klasifikačního řešení spjaté s vyjádřením složených témat (komplexů předmětů). Zde informační pracovníci již nevystačí s nalezením jednoho místa systému, jednoho místa tabulek, ale musí naopak hledat na více místech, spojit znaky spojovacími symboly, rozvíjet hlavní znaky celou soustavou pomocných znaků apod. Je to práce skutečně tvůrčí. Nemají-li však být její výsledky subjektivní, musí být založena na dokonalém ovládnutí příslušného selekčního jazyka, jeho struktury a pomocného aparátu.

Podle systematických selekčních jazyků jsou uspořádány systematické informační paměti, především katalogy, bibliografie a rejstříky.

Jestliže je systematický katalog zakládán v knihovně nebo v informačním středisku, je třeba rozhodnout řadu zásadních otázek. Způsob jejich řešení bude mít vliv na náplň systematického katalogu. Přitom je třeba rozhodnout, jakou část fondu má systematický katalog zaznamenat. Řešení je závislé na funkci informační instituce, na informačních potřebách uživatelů i na reálných pracovních možnostech instituce. Rozhoduje také v podstatě pragmatická okolnost, ve kterém období svého vývoje se informační instituce rozhodne zpracovávat systematický katalog. Důležitá je také otázka rozsáhlosti fondu, který má být zpracován. U instituce, která existuje řadu desetiletí nebo dokonce staletí, by zpracování všeho fondu, ba i jeho podstatné části, naráželo na obrovské potíže. V ta-

kovém případě je třeba rozhodnout, že systematický katalog bude zpracováván od určitého data a že starší fond nebude zpracováván buď vůbec, nebo jen v uváženém výběru. Podstatně jednodušší je situace u nově zakládaných institucí nebo u takových, které existují teprve několik let.

Struktura systematického katalogu je závislá na zvoleném konkrétním systematickém selekčním jazyce. Ten určuje i řazení záznamů uvnitř jednotlivých hierarchických úrovní systému. Některé systematické selekční jazyky, zejména LDT, vyšly v několika vydáních různých typů a různého rozsahu. Knihovníci a vědeckoinformační pracovníci stojí před rozhodnutím, závislým na poslání a velikosti informační instituce, zda bude katalog pořádan na podkladě úplných, středních či zkrácených tabulek apod. Některé cizí systematické selekční jazyky je třeba přizpůsobit domácím podmínkám.

Řazení záznamů v systematickém katalogu se provádí podle znaků zvoleného systematického selekčního jazyka, které jsou soupisným údajem. Každý systematický selekční jazyk stanoví pravidla pro tvorbu složených znaků a pro vřazování hlavních i složených znaků do informační paměti. Každý systematický selekční jazyk tu ovšem postupuje svým specifickým způsobem. Zobecnění je možné alespoň v tom smyslu, že se většinou postupuje od obecného k jevinnému. Vřazování složených znaků pro složená témata (komplexy předmětů) činí potíže v systematickém katalogu uspořádaném podle jakéhokoli systematického selekčního jazyka. Jiná je otázka řazení záznamů pod stejným znakem. Nabízí se abecední řazení podle jmen autorů, chronologické řazení podle vřazení, a to vzestupně chronologické i sestupně chronologické, jakož i řazení podle ideologického, vědeckého, politickovýchovného apod. významu. Zvolený způsob je závislý na poslání informační instituce a na funkci systematického katalogu v ní.

Forma katalogizačního záznamu pro účely systematického katalogu je dána zobecněným schématem katalogizačního záznamu, jak je uvedeno v příslušné ČSN 01 0195. Soupisným údajem je znak příslušného systematického selekčního jazyka jako celek, a to hlavní i složený znak. Popisné údaje začínají záhlavím jmenného záznamu a pokračují v pořadí předepsaném citovanou ČSN. Lze doporučit, aby

byly pro systematický katalog účelně redukovány. Jakkoli je rozsah redukce závislý na poslání informační instituce, je třeba přece pamatovat, že záznamy musí obsahovat vždy ty popisné údaje, které jsou nezbytné pro identifikaci dokumentu. Podle potřeby je na katalogizačním záznamu uvedena anotace.

Účelem rozřažovačů v systematickém katalogu je umožnit rychlou optickou orientaci v logickém sledu informační paměti. Z uživatelského hlediska jsou kvalitně připravené rozřažovače vlastně překladem z umělého jazyka do jazyka přirozeného. Na výstupku rozřažovače je pod znakem umělého jazyka uveden jeho překlad do výraziva přirozeného jazyka. Tento překlad nemá být pouhým opakováním verbálního ekvivalentu znaku, s nímž se uživatel setká v systematických tabulkách selekčního jazyka, ale má být rozšířen, někdy dost podstatně, o vysvětlující poznámky, jež mají být formulovány tak, aby odpovídaly potřebám uživatelů příslušné instituce. Vysvětlivky zahrnují charakteristiku příslušné hierarchické úrovně, pro kterou byl rozřažovač pořízen, dále návaznost na předcházející hierarchické úrovně a následnost dalších hierarchických úrovní, jakož i odkazy na jiná místa informační paměti, na nichž je možno nalézt záznamy o stejném nebo příbuzném tématu, ale pojaté z jiného hlediska nebo v jiné formě.

Odkazy v systematickém katalogu mají zásadně propojit ta místa katalogu, na nichž je možno hledat témata, která k sobě obsahově patří, jsou však od sebe v katalogu z různých příčin odtržena. Přitom na rozřažovačích mohou být umístěny odkazy, které uživatele upozorňují na vztahy a vazby existující uvnitř stejné hierarchické úrovně systému a na nejbližše níže postavené hierarchické úrovně systému. Dalším typem odkazů jsou odkazy, které upozorňují na vztahy a souvislosti existující mezi různými hierarchickými úrovněmi systematického katalogu. Jsou vybaveny návěštím "viz též" na všech místech katalogu, která mají být takto propojena. Odkazy mohou ovšem tímto návěštím upozorňovat také na skutečnost, že záznamy o všeobecném tématu lze hledat pod znakem pro speciální, níže hierarchicky nebo v jiné třídě umístěné téma.

Již ze svrchu uvedeného je zřejmé, že vyhledávání informací v systematickém katalogu nebo v jiné, na systematickém selekčním jazyku založené informační paměti, uživatelem samým, není snadné

ani jednoduché. Seznámení se s jazykem ovládajícím informační paměť je z hlediska uživatele u systematického katalogu nebo u systematické bibliografie podstatně obtížnější než u jmenného katalogu nebo u předmětového katalogu. Nejde již o přirozený jazyk, ale o jazyk umělý. Aby uživatel vůbec mohl v systematicky uspořádané informační paměti vyhledávat záznamy o požadovaných informacích, musí umět přeložit svá přání do umělého selekčního jazyka systému.

Z toho vyplývá pro informační instituci povinnost podat uživateli instrukci o použitém selekčním jazyku, o struktuře systému a o jeho pomocném aparátu. Na první pohled by bylo nejsnadnější předložit prostě uživateli tabulky příslušného selekčního jazyka a ponechat ho, aby se s nimi seznámil. Avšak od uživatele nelze požadovat totéž, co lze pokládat za samozřejmé u knihovníka nebo informačního pracovníka. Instrukce o selekčním jazyku musí odpovídat intelektuálním a časovým možnostem uživatele. Ten se musí z instrukce mj. dozvědět, která část fondu je v katalogu zpracována a která byla eliminována, tj. že určitou část fondu musí hledat v jiném katalogu.

Mezi pomůckami, které umožňují efektivní vyhledávání v systematickém katalogu nebo v jiné systematické informační paměti uživatelem samým, by neměl chybět předmětový rejstřík. V souvislosti se systematickou informační pamětí nemá však na mysli rejstřík ve smyslu oficiálního tištěného rejstříku k tiskem vydaným systematickým tabulkám selekčního jazyka, ale rejstřík, který je vypracován současně a souběžně s budováním systematického katalogu. Je založen na konkrétním fondu zachyceném v katalogu. Vedle pojmenování jednotlivých předmětů, jevů a procesů jsou v něm uvedeny všechny znakové elementy s poznámkou, v jakém kontextu byl znak použit.

Prostřednictvím všech těchto pomůcek se může stát ze systematického katalogu informační paměť, která je sice ovládána nesnadným umělým jazykem, ale přitom dostatečně efektivním při vyhledávání informací, jestliže uživatel zvládl jeho strukturu a pravidla jeho používání. Za těchto podmínek může uživatel vyhledávat v systematickém katalogu záznamy o žádaných dokumentech sám. Vždy však bude zbývat poměrně vysoké procento případů, kdy bude muset vyhledat pomoc informačního pracovníka.

2.5.1 Základní literatura k dalšímu studiu

KOVÁŘ, B.: Základy obecné metodiky věcného pořádkání informací. Praha, UVTEI 1978. 65 s.

KOVÁŘ, B.: Obsahová analýza dokumentu. Praha, UVTEI 1974. 44 s.

DRTINA, J.: Věcná katalogizace. Díl 1. Katalog systematický. Část 2. Praha, Stát. pedagog. nakl. 1953. 101 s.